

SLOBODA I ETIKA

Franko Bačić, Split

UVOD

U labirintu historijskog vremena od 17-tog i 18-tog stoljeća do naših dana, sve slabije se prepoznaju kucaji svetosti na vratima autonomije vlastite sebičnosti i egocentrizma hegemonije društvene moći. Novovjekovna povijest Zapada, odnosno Europe, u vremenu historijskog zbivanja vihornog vremena, koje poput olova pritiska nasiljem, lomeći temelje društvenih sustava, događa se totalizirajuće zagađenje svakodnevnog života pojedinca, skupina i naroda. U astronomskom trajanju to je vrijeme od nekoliko stoljeća, dakle, vrlo kratko vrijeme u povijesti čovječanstva, kraće od bilo koje poznate kulturno povijesne cjeline, ali u zbiljskom nastajanju povijesnog vremena čovjeka, zgusnuto i vrlo bitno vrijeme za razumijevanje vrtuljka historije postmodernog društva.

U civilizacijskom smislu vrijeme prve i druge znanstveno-tehnološke revolucije; u kulturnom smislu interesni sukob sekularizma sa sakralnim duhovnim vrijednostima i institucijama koje su izgrađene na tim vrijednostima, vrijeme desakralizacije transcendencije i resakralizacije imanencije; u društvenom smislu konstituiranje svjetovnih institucija, vrijeme konstituiranja autonomije slobode samoodgovornosti moralnog subjekta, zamah slobode, jednakosti, bratstva, solidarnosti, itd. ali i vrijeme nasilja društvenih revolucija, radi redistribucije gospodarskih dobara, političke moći, nove statusne nejednakosti; vrijeme lučenja, posvjetovljenje svjetovnog i sakralizacija sakralnog. Vrijeme u kojem se znanstveni logos odvojio od logosa transcendencije i oplodio suvremena dostignuća informatičke, robotske i laserske tehnologije. Znanstveni logos svojim vlastitim i samostalnim znanstveno-metodološkim postupcima verifikacije (osobito simuliranjem logičko-matematičkih modela) izgradio je posebne znanstvene sustave tumačenja prostorno-vremenito-konačnih bića. Došao do otkrića i tvorbi novih umjetnih bića i pomagala, do kojih se ranijim vladajućim spoznajnim postupcima nije moglo doći. Međutim, parcijalnost znanstvenog logosa, parcijalnost sveukupne znanstvene misli, i svake znanstvene discipline posebno, ne mogu svojim racionalnim metodama doprijeti do cjeline osobnog bitka, ni do cjeline transcendentalnog logosa, niti cjeline bitka transcendencije. Stoga u "sada" racionalnosti treba uvijek ugrađivati kreposti razuma, vrijednosti uma i svrhe duha, kako bi vjor historijskih sukoba postajao vrelo povijesnog bivstvovanja čovjeka putem susreta s bitkom transcendencije.

Sakralno i moralno (čudoredno)

Svetost je jedna od bitnosti svrhe bitka, za sve kršćane dar Božje milosti. Ipak, svetost kao svrha izvire iz vječnosti bitka, dok čudoredno, osim kreposti moralne teologije, kao pravila života zajednice ili grupe, nastaje iz vremenitosti i konačnosti života čovjeka. Razlika je i u tome što je svetost samo jedna od svrha bitka transcendencije, pa na poseban način svjedoči svrhe bitka, dočim moral, čudoređe uvijek ukazuje na cjelinu osobnog bitka čovjeka. Moral prožima cjelinu osobe, ne samo neki njezin posebni aspekt ili samo neke radnje, riječi, misli, djela ili propuste. U vertikalni osobnog života čovjeka, razlikuje se ono u moralu što je konačnost u kreposti, od onoga što je beskonačnost vrijednosti u etici i vječno svrhe u transcendenciji. Niti svetost svrhe vječnosti i beskonačnost vrijednosti nisu u istoj razini bitka i bivstvovanja. Bitak je izvor bivstvovanja, a bivstvovanje izvorište iz izvora bitka, zato su i različite razine sakralne svetosti i etičke svetosti. Sakralna svetost je sakramentalna svetost, unutarnje suobličenje s Kristom, koje osim etičke svetosti i moralne ispravnosti traže još i otvorenost prema drugima, a ne zatvorenost u samoga sebe. "Sakralna svetost razlikuje se od etičke svetosti, jer je sakralna svetost sakramentalna, a to znači da čovjek ima udjela u Božjoj svetosti i to posvećenjem čovjek ulazi u bogoštovnu sferu Božje svetosti, koja nije izvanjski način, nekom izjavom ili fikcijom, već unutarnje suobličenje s Kristom. Ipak to suobličenje još traži da se kršćanin ne zatvori u samoga sebe, pa premda ostaje *sacer*, ali nije *sanctus*, tj. nije ušao u trojstveni Božji život po posvećujućoj milosti, pa i živi bez milosti. Sakralno posvećenje traži, dakle, svetost u milosti, koje nema bez minimuma etičke ispravnosti."¹

Sakralna svetost je sveobuhvatnost svetosti, pa se razlikuje od etičke svetosti ne samo po tome što čovjek u sakralnoj svetosti ulazi u bogoštovnu sferu Božje svetosti, te je ne samo *sacer* već i *sanctus*, već i po tome što sakralna svetost nosi u sebi i etičku svetost i moralnu ispravnost. Naprotiv etička svetost ne mora značiti i sakralnu svetost, jer svrha života, kao i sam život (ovdje je riječ samo o svrsi svetosti), izvire iz transcendencije trojedinog Boga vječnosti, dok su etičke vrijednosti, pa i svetost transcendentalni oblici beskonačnih vrijednosti logosa, dakle i etička svetost. Kao što sakralna svetost u sebi nosi etičku svetost, isto tako etička svetost u sebi sadrži moralnu ispravnost kreposti čovjeka. Međutim, čovjek može biti moralno ispravan, tj. krepostan iako ne doseže razinu etičke svetosti, jer krepost određuje karakter imanencije čovjekove konačnosti. Racionalni izbor u kušnji života; izbor u točki susreta vitalnih instikata, potreba, interesa i ideologija koje nadiru odozdo, egzistencije i transcendentalne umnosti logosa obasjane transcendencijom duha koji kuca na vrata srca i razuma, odozgo određuje karakter bivstvovanja osobnog bitka čovjeka.

¹ B. Häring, *Kristov zakon*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1973, knj. I, str. 115.

Utoliko je razum, razložitost razuma, kreposni međaš (granica) kreposna čovjeka.

Znanje, kao razlog izbora kreposna života čovjeka, je vrlina u etičkom sustavu Sokrata. Međutim, ono što Sokrat nije otkrio, kao ni Platon ni Aristotel, da je bitak transcendencije morao sići čovjeku, metaforički bitak je morao ispružiti ruku čovjeku kako bi se čovjek uzdigao u bivstvovanju osobnog bitka. Bog kao Isus morao je sići čovjeku i žrtvom spasenja u ljubavi uzdići čovjeka u vječnost transcendencije.

Znanje kao vrlina kreposti osobnog bitka u kušnji života samo je onaj početni moralni impuls racionalne razložitosti u izboru, prema vječnosti života. Kada se radi o svetosti u milosti onda je to zaštitnička briga svetaca za vjernike, jer vrijednost milosti svrhe svetosti inkludira zaštitu nemoćnih. Ipak, krepost zaštite nemoćnih ne vodi nužno k milosti, niti prema svetosti, već milost i svetost u sebi sadrže zaštitu, kao osobnu krepost nemoćnih.

Znanje, tj. razložito znanje, tj. iskrenost u znanju samo je početni impuls osobne kreposti, pa iskrenost čovjeka još ne znači i ostvarenje istine kao svrhe, niti vrijednost nošenja istine, mada krepost moralne ispravnosti na putu prema svrsi istine vječnosti pretpostavlja iskrenost u moralnosti. Naime, može se biti moralno ispravan i kada smo u moralnoj zabludi o istinitom. Put od moralne kreposti do etičke vrijednosti traži od moralnog subjekta napor uvida u svjedočenje vrijednosti transcendentnog logosa; uvid u s-misao kreposnog djelovanja rječju, misli, djelom i propustom u nakani, cilju, radnji, djelu, sredstvima i posljedicama. Krepost miroljubivosti ili pravednosti kao moralno ispravno djelovanje mora u sebe unositi i vrijednost mira u pravednosti, jer krepost moralne ispravnosti bez vrijednosti transcendentnog logosa ne može doseći razinu etičke svetosti, kao što niti etička svetost bez uobličjenja Božjom milošću ne može doseći sakralnu svetost. Zato moralna ispravnost nije u isto vrijeme i etička svetost, niti etička svetost sakralna svetost (sanctita).

Moralne norme utemeljene u razložitosti racionalnog subjekta prvi su korak na putu bivstvovanja osobnog bitka čovjeka prema transcendenciji na putu susreta konačnosti i vječnosti; putu usavršavanja moralnog subjekta. Ipak, bez vertikalnog uzdignuća, na tom putu zaluta u zatvorenost u samoga sebe, u zatvorenost vlastite zajednice, gubi se s-misao i svrha ustrajanja u vrtlogu historijskog zbivanja. Stoga je otvorenost prema vrijednostima i svrhama bitka *conditio sine qua non* nadilaženja nemoći bez-smisla i otuđenosti od osobnog bitka. Kušnja historijskog vrtuljka za velik broj ljudi težak je kamen kojemu teško odolijevaju. Sebični egoizam i koristoljublje preferiraju gomilanje moći, nasladu, karijerizam, nasilje, dok su kreposti, bivstvovanje osobnog bitka i otvorenost prema bitku transcendencije sporedni za društvenu promociju pojedinca, pa čak i zajednice danas. Teorije koje moralno usavršavanje ističu kao nalog

svakom moralnom subjektu imaju malo odjeka u sveukupnom štivu koje se tiska. U sveukupnom javnom mnijenju dopiru do vrlo malog broja ljudi, a i kod njih izostaje razina obrazovanja za moralni izbor u kušnji života. Tako je nalog Kantova *Kategoričkog imperativa*² za većinu neučinkovit kako zbog nedostatka filozofijskog obrazovanja, tako i zbog težine teksta kojim je sročeno. Npr. "Ona nadosjetilna priroda mogla bi se nazvati uzornom (natura archetypa), koju spoznajemo samo u umu, a osjetilni svijet, budući da sadržava moguće djelovanje ideje one prve kao odredbenoga razloga volje, nasljedovanim (natura ectypa). Zaista nas naime moralni zakon prema ideji stavlja u prirodu, u kojoj bi čisti um, kad bi bio popraćen njemu primjerenom fizičkom moći, proizveo najviše dobro, pa određuje našu volju, da osjetilnome svijetu kao cjelini umnih bića dade formu".³

Kako je Kantov kategorički imperativ ono najviše što se u etičkoj literaturi doseglo u europskoj filozofskoj misli do sada, kao mogućnost moralnog samousavršavanja moralnog subjekta, očito je to nedostižna razina za većinu ljudi. Pa, premda je snaga moralnog imperativa kod Kanta u tome što jedino vrijedi kada je za sve ljude apsolutno obavezan, kada mogu htjeti da svi uvijek postupaju po istoj moralnoj maximi, ipak takvu razinu osobnog bitka većina ne može dostići. To je jasno jer zahtijeva uzdizanje gotovo do razine transcendentnog bitka, što je opet gotovo nemoguće bez susreta s bitkom transcencije. Moralno samousavršavanje je nužno za ostvarenje osobnog bitka, ali čovjek bez oslonca na bitak transcencije pada u kušnji povijesnog iskušenja. Pad u strah, tjeskobu, brigu, drhtanje, apsurd, besmisao - filozofija apsurdna lijepo to ilustrira - u kojem se čovjek poput Sizifa uzaludno pokušava uzdići do smisla života, pa luta mimo bitka transcencije, zamjenjujući bitak transcencije s bitkom imanencije. Neke humanističke etike usavršavanje moralnog subjekta utemeljuju u društvenoj zajednici, pa u njoj nalaze početak i kraj moralnosti čovjeka i zajednice.⁴ U takvim teorijama, bez obzira utemeljuju li moralnost samo u čovjeku ili društvenoj zajednici, historiji i sl., moralno usavršavanje pretpostavlja samodovoljnost čovjeka ili zajednice u povijesnom bivstvovanju čovjeka i zajednice. Time se racionalnost konačnosti uzdiže na razinu beskonačnosti i vječnosti, pače susret s bitkom transcencije gubi jasnoću vrela opstanka osobnog bitka čovjeka i društva. Bez vlastita usavršavanja na putu susreta osobnog bitka s bitkom transcencije ostajemo u pojedinačnom ili historijskom okviru življenja, s ovu stranu bitka, rastočenog u NIŠTA; ostajemo u historijskom relativizmu normi i pravila života. Relativizam normi i pravila na pitanje, čemu ćudorednost, ne daje valjan odgovor, zato što

² I. Kant, *Kritika praktičnog uma*, Kultura, Zagreb 1956; F. Bačić, *Kantova etika spram etike utilitarizma*, Dubrovnik 1975.

³ I. Kant, *Kritika praktičnog uma*, Kultura, Zagreb 1956, str. 53 i 54.

⁴ J. St. Mill, *Utilitarianism, On Liberty, Essay On Bentham*, New American Library, 1974.

apsolutni relativizam različitih konkretnih historijskih situacija nema čvrstog oslonca izvan takvih situacija, stoga svaki odgovor čini relativno vrijednim. Kant je takvu samoskrivljenu nezrelost (Unmündigkeit), tj. nedostatak odlučnosti i hrabrosti služiti se vlastitim razumom, pokušao nadići autonomijom moralnog imperativa. Međutim većina ipak ostaje u ponašanju na razini profanacije legaliteta, koristoljublja ili čak hedonizma. Većina ne dopijeva usavršiti (uzdići) sebe do razine moralnog imperativa kao vlastite dužnosti u moralu. Time se povijesno putovanje čovjeka u ozbiljenju kreposti, vrijednosti i svrha duha, pretvara u historijsko bivanje pojedinca i zajednice determinirano historijskim zbivanjem, dok povijesnost označuje čovjekovu napetost između biti i postajati.

U tom povijesnom hodu "postajati" svrhe duha služe kao onaj oslonac bez kojega se lako zaluta. Među njima danas je potrebno posebno naglasiti svrhu svetosti, koja je u vrtložnom vremenu suvremene civilizacije zamagljena, neprofitabilna, nepromotivna. O potrebi rehabilitiranja svetosti, odnosno rehabilitiranja svetosti kod Durkheima piše J. A. Prades, "Prema njegovu mišljenju upravo se ideja svetoga pokazala mnogostruko sjedinjujuća... Stoga sveto prolazi kroz mnoge povijesne oblike, ali ostaje pritom postojano u svim kulturama... jednako na Istoku i Zapadu, u tradicionalnim i modernim društvima kao neka najopćenitija kategorija u području religija."⁵ Možemo zaključiti: moralne kreposti crpe na vrelu etičke svetosti koju nadahnjuje sakramentalna svetost.

Sloboda i odgovornost

Govor o slobodi i odgovornosti nema cilj prikazati različite filozofije i teorije o slobodi i odgovornosti u modernom i postmodernom društvu, niti fenomenologiju slobode u povijesti o kojoj govori Hegel u svom panlogizmu, niti njegovu suprotnost u pozitivnom egzistencijalizmu kod N. Abbagnanoa⁶. Isto tako nećemo se baviti liberalističkim i neoliberalističkim teorijama slobode, već ćemo pokušati nešto reći o mogućnosti čovjekove slobode i odgovornosti u slobodi, odnosno o bivstvovanju slobode kao bivstvovanju osobnog bitka vrijednosti u susretu s bitkom transcencijacije.

Sloboda kao vrijednost u sebe uključuje i vrijednost odgovornosti, te govor o slobodi podrazumijeva i govor o odgovornosti. Stoga bi trebalo najprije govoriti o vrijednostima. Ipak, poslije Rickertova utemeljenja aksiologije, kao posebne filozofijske discipline o

⁵ J. Jukić, *Budućnost religije*, Matica Hrvatska, Split 1991, str. 13.

⁶ N. Abbagnano, *Possibilità e libertà*, Torino 1956.

vrijednostima, o aksiologiji ovdje nećemo govoriti tek da naznačimo neka imena i djela.⁷

Sloboda kao vrijednost nije zbroj slobodnih radnji, tj. bićevanja bića. Sloboda, kao ni bilo koja vrijednost transcendentnog logosa, ne izvire iz društva, odnosno različitih segmenata društva: gospodarstva, politike, države, ustava, zakona, već putem čovjekova izbora ove vrijednosti bivstvuju u gospodarstvu, politici, državi, ustavu, zakonom itd. Bez mogućnosti osobnog izbora čovjeka u povijesti, sloboda kao vrijednost ne ozbiljuje se u historijskom zbivanju. Sloboda je put ozbiljenja transcendentnog logosa u vremenitoj povijesti čovjeka. Ono što poput ostalih vrijednosti otkriva smisao bivstvovanja osobnog bitka čovjeka. Smisao čovjekova vremenita života izvorište iz darovane slobode za nadahnuće svrhama života. Vrijednost smisla izvorište iz Božje vječnosti; vrijednost slobode, tj. sama sloboda iz ljubavi Božje. Sloboda je dar Božji koju je Isus-Bog donio čovjeku iz ljubavi žrtvom spasenja. "Stvoren na sliku Božju, čovjek ima smisla samo kao slobodno biće... Jedino u slobodi može odgovoriti na poziv Božje ljubavi. Jer, sam Bog u svom samoočitovanju kao ljubav želi biti ispunjenje čovjekove slobode". Za slobodu Krist nas je oslobodio (Gal 5,1), od grijeha, smrti i zakona."⁸

Bitak transcencije bivstvuje putem svrha vječnosti: svetosti, ljubavi...; putem vrijednosti transcendentnog logosa i kreposti autonomnog bića čovjeka. Naravno, bitak bivstvuje i putem svih ostalih bića u svijetu, kao naravni, stvoreni red bića u svemiru. Međutim, dar slobode i odgovornosti pripada samo čovjeku, Bog dariva, Isus donosi, Duh nadahnjuje slobodom čovjeka za autonomni izbor u svakodnevnom životu. Pa, premda je sloboda mogućnost čovjekova izbora, izbor kao izbor slobode osoba vrši samo onda kada ono "sada", Kairosa u izboru vrši prožet autentičnošću osobnog bitka na razini kreposti, vrijednosti i svrha života. Izbor determiniran razinom smrtnosti postojanja čovjekove fizičke i vitalne prirode, te koristoljublja, bogaćenja, političke moći, vladanja itd. nije izbor slobode, iako konstituira vremenitu odgovornost izbora. Odgovornost zato što se vrši mimo ili nasuprot krepostima, vrijednostima ili svrhama života. Dok sloboda izbora konstituira povijest, dotle odgovornost za odabir neslobode konstituira historiju; svekoliko događanje u onome "sada" vrtloga vremena, koje se razdvaja bivstvovanjem bitka u povijesti, ali bićevanjem bića u historičnosti.

Historičnost otkriva prvu i drugu smrt čovjeka; ništa bitka. Povijest ne izvorište iz subracionalnih sfera postojanja, već nastaje ugrađivanjem osobnog bitka, ili bivstvovanjem zajednice u historijskim događajima. Ono pak što nije povijesnost u historiji, rastaće se u

⁷ H. Rickert, *Von Begriff der Philosophie*, Logos, Tübingen 1910; N. Hartmann, *Theologisches Denken*, Berlin 1951; M. Scheler, *Formalismus in der Ethik und die materiale Wertethik*, Haale 1927.

⁸ N. A. Ančić, *Sjaj i cijena slobode*, u: Crkva u svijetu br. 1/1995, str. 1.

historičnost zbivanja. Historijsko činjenje, mišljenje, govorenje, propuštanje ili djelo u kojem nisu ugrađene kreposti, imanencije, vrijednosti logosa i svrhe transcendencije nestaju u dubinama prošlosti poput biljaka, životinja, ili nesvjesnih bića, koja u "skrivenoj nezrelosti", kako ističe Kant, nisu na razini moralne dužnosti, pa i nisu povijesna bića. Izbor koji nije na razini povijesnosti ne konstituira osobni bitak, već takva bića samo bićuju vrijeme darovanog postojanja. Put povijesnog izbora pokazao je Isus-Bog čovjeku, kada se kao vrelo svrha vječnosti i vrijednosti slobode utjelovio kao Bog-čovjek i predao čovjeku, kao Božji dar, putem nadahnuća Duha Svetoga i žrtvom ljubavi darovao čovjeku vječni život. Sloboda je poput iskušenja, imanentne kreposti izbora u odgovornosti za odnos prema bližnjemu, prema svakom čovjeku u zajednici života i prema svim bićima svijeta, ali u savjesti i prema bivstvovanju osobnog bitka kao susreta s bitkom transcendencije. Unutarnje vrijednosti slobode je savjest, dok je izvanjsko vrijednosti slobode odgovornost. Vrijednost savjesti i vrijednost odgovornosti u slobodi nisu u istoj razini osobnog bitka čovjeka. Razina savjesti isključivo je upućena prema vrijednostima, svrhama i krepostima u povijesti, bilo da se ostvaruju, zanemaruju ili krše, dok je razina odgovornosti upućena, ne samo prema povijesti, već i prema historičnosti u historiji. Zato svaki član zajednice nosi u sebi odgovornost, bez obzira na savjest, ali odgovornost kao vrijednost u sebe uključuje savjest kao vrijednost. Prema tome odgovornost kao vrijednost transcendentalnog logosa i odgovornost svakog "sada" historijskog subjekta nisu u istoj razini bivstvovanja osobnog bitka, jer prva bivstvuje u svijetu vrijednosti, a druga u historiji, dakle u vremenu konačnosti i trošnosti. Odgovornošću kao vrijednosti transcendentalnog logosa događa se povijest, pa se odgovornost proteže na savjest, logos i bitak transcendencije, historijska odgovornost pak, proteže se na društvenu zajednicu i njena pravila. Zapravo, historijska odgovornost u historičnosti, odgovornost je po ideologiziranim subracionalnim pravilima zajednice, mimo ili nasuprot krepostima bivstvovanja osobnog bitka, vrijednostima i svrhama transcendencije bitka. I ostale vrijednosti u modernom društvu: jednakost, bratstvo, solidarnost doživjele su sličnu sudbinu; ostvaruju se na vrelo povijesti, a rastaču u vrtlogu historičnosti.

Izbor solidarnosti sa zajednicom u izboru vrijednosti izvire iz povijesnog izbora slobode u savjesti i odgovornosti. Povijesni izbor vrijednosti transcendentalnog logosa, bivstvovanjem osobnog bitka, napaja se vrelom izbora "sada" Kairoza zajednice. Hrvatski narod stoljećima je sanjao taj izbor; strpljivo, često progonjen, gradio dolazak vremena izbora: naravni izbor vlastite države, koju je povijesnu državnost već imao prije više od tisuću godina. Bivstvovanjem solidarnosti vlastite zajednice tijekom 20-tog stoljeća osluškiavao vrijeme izbora. Prije pet godina čuo i prepoznao kucaj transcendentalnog logosa u vrtlogu propasti boljševizma i velikosrpskog hegemonizma. Povijesnim

izborom neovisne i samostalne države pokazao povijesnu zrelost slobode u savjesti i odgovornosti u bivstvovanju Domovine.

Nasuprot tome, solidarnost na subracionalnoj razini prekinula je svaki dodir s krepošću osobnog bitka, s bivstvovanjem transcendentnog logosa i s bitkom transcencije izabravši agresiju kao put solidarnosti s vlastitom zajednicom. Opijena historijskom moći gazi dostojanstvo života ekocidom, genocidom, kulturocidom, sakrocidom... ponižavajući svjetske moćnike koji nemaju hrabrosti u zaštiti svrha i vrijednosti života.

Nasuprot ideologiji historijske moći, svaki narod ima danas pravo graditi vlastitu moć za obranu vlastita dostojanstva, u vremenu plime nasilja, zločina i agresije. Dostojanstvo je obvezno braniti se od nasilja. Bez obrane dostojanstva nema bivstvovanja osobnog bitka, ni-ti bitka zajednice, već samo alijenacija, reifikacija, instrumentalizacija, manipulacija ili pak izgubljenost čovjeka i zajednice u historiji.

O dostojanstvu, pače o svetosti života, naj snažnije je progovorio u našem vremenu Sveti Otac, Ivan Pavao II, u svojoj enciklici *Evangelium vitae*. "Riječ je o dubokoj krizi cijele civilizacije, zapravo se vodi rat moćnih protiv slabih, nastoji se ukloniti one koji svojom bolešću, slabošću i samom svojom nazočnošću ugrožavaju blagostanje onih koji su u društvu uspješniji. Ovo se ne odnosi samo na pojedince, nego se nastoji ukloniti i sve slabije narode."⁹ To je govor nade u život, koja svetošću obasjava puninom bivstvovanje bitka. Govor nadahnuća duha, intuicije uma i razboritosti razuma. Govor svrhe, smisla i kreposti života. Govor života, nasuprot civilizaciji historijskog vrtloga koji čovječanstvo jedva održava na rubu provalije civilizacije, droge, nasilja i smrti, koja komercijalizacijom svega i svačega ulazi u svakodnevni život pojedinca, obiteljski dom i zajednicu, rušeći smisao i svrhu kreposna života čovjeka. Dostojanstvo života izvire iz vrela kreacije Božanskog bića, dakle, čovjek nije tvorac, već samo prenositelj života. Odluka o životu izvire iz vrijednosti, a ne iz moći života. Provalija između društvene moći i vrijednosti nameće potrebu prožimanja razuma, uma i duha; sintezu onog što Pascal naziva "ordre du coeur" i "logique du coeur"¹⁰, logika reda i logika srca; sintezu profesije, znanosti, etike i teologije.

U pluralnosti suvremenih društveno-kulturno-civilizacijskih krugova različite sustave procjenjujemo kako po autentičnoj slobodi u savjesti i odgovornosti, tako i po utjecaju sklada na stratifikacijske strukture društva. Po mogućnosti čovjeka da s lakoćom prelazi iz jednog stratifikacijskog sloja u drugi (horizontalno i vertikalno). Kako je čovjek sazdan od vitalnosti, doživljava (srca), razuma, uma (pameti) i duhovnosti društvene sustave ocjenjujemo ne samo po skladu društvene horizontale i vertikale već i vertikale bivstvovanja bitka u

⁹ I. Pavao II, *Evangelium vitae*, Vatikan 1995.

¹⁰ B. Pascal, *Misli*, Kultura, Zagreb 1969.

njima. Osobito danas u vremenu "zaborava bitka" (Heidegger), i moderne tehnologije potrebno je potpuno razlikovati društvenu stratifikacijsku razinu od bivstvovanja bitka. Kao što stratifikacijska razina društva otkriva samo bićevanje bića, a ne bivstvovanje osobnog bitka u povijesti, isto tako historijsko vrijeme neuspjelim čini svaki pokušaj bivstvovanja osobnog bitka otkrićem stratifikacijske razine u životu čovjeka. Slično je i sa analizom profesionalnog mjesta čovjeka u društvu. Suvremeno društvo je profesionalno društvo, izraz znanstvenotehnoških dostignuća racionalnog uma. Štoviše racionalno-strukovno-tehnološko obrazovanje bitno određuje stupanj razvitka postmodernog društva i mimo filozofije, etike, vjere i teologije. Dostignuća prirodnih, biokemijskih, tehnoloških, kibernetičkih, politoloških, upravnih, psihologijskih znanosti, dakle strukovnih znanosti nesvjesno su razlomile jedinstveni izvor spoznaje čovjeka. Prekinule svezu vitalne, društvene, vrijednosne, moralne i svrhovite egzistencije čovjeka. Razdvojile opažanje, doživljaj i racionalnost od umnosti i duhovnosti; ciljeve društvenog razvitka od smisla i svrhe bivstvovanja bitka čovjeka. Postmoderno društvo izgrađeno na parcijalnom karakteru svake znanosti u svom historijskom kretanju na rubu je vlastite provalije. Ono je stvorilo informatičku, lasersku i robotičku tehnologiju, ali i atomsko-biološko-kemijsko oružje za vlastito uništenje. Suvremena civilizacija u dubokoj je krizi, zato što ne povezuje parcijalnost znanosti s cjelinom umnosti i duhovnosti, niti povezuje izdvojenost bića s cjelinom bitka. "Kršćanin služi svjetovnom svijetu svojim kritičkim stavom protiv onog 'razuma' koji je uveliko izgubio zajedničko obzorje onoga što je "dobro, istinito i lijepo (sveto i ljubav, dodao F. B.), te u razjedinjenim znanostima postao opasnim sredstvom moći".¹¹

Krizu znanstvenog racionaliteta povijesno se nadilazi sintezom: opažaja, doživljaja (srca), razuma, uma (pameti) i duhovnosti u svakome "sada" izbora čovjeka strukovnjaka i znanstvenika. Takav izbor napaja se slobodom u savjesti i odgovornosti, na vrelu kreposti, vrijednosti i svrha bitka prema vremenitim bićima i ljudskim tvorbama u historiji. To je put postajanja (nastajanja) čovjekova bitka u povijesti, odnosno put bivstvovanja osobnog bitka na vrelu bivstvovanja transcendentnog logosa i bitka transcendencije.

Moć postmoderne civilizacije rezultat je dostignuća znanosti i tehnologije, ali parcijalnost znanosti ne obuhvaća cjelinu bivstvovanja osobnog bitka u povijesti. Zato oplemenimo razložitost parcijalnog znanstvenog razuma s cjelinom intuitivne sabranosti uma i nadahnuća vrela duha. Neka se prožimaju znanosti, filozofija, etika, vjera i teologija u povijesnom bivstvovanju suvremene kulture i civilizacije.

¹¹ B. Häring, *Kristov zakon*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1986, str. 264.

Umjesto zaključka

Sintetičko pitanje, kamo ideš povijesti, možemo razlučiti u tri podpitanja: 1. Čemu se čovječe nadaš u vremenu egzistencije kušnje u povijesti? 2. Kamo čovječe vrtoglavo žuriš u historiji postmoderne civilizacije? 3. Kako čovječe bivstvuješ vrelo bitka u povijesti?

Ad. 1. Vrijeme egzistencije čovjekove kušnje u povijesti poziv je za izbor slobode u savjesti i odgovornosti. Kušnja je vrijeme nade. U kušnji nitko nije uvijek bez grijeha, pa se u istoj osobi u različitom vremenu, i u istom vremenu u različitim ljudi, isprepliću nada i grijeh. Povijesno vrijeme obasjava nadu u kušnji grijeha, zato se i u kušnji čovjek nada susretu s transcendencijom.

Ad. 2. U historičnosti vrtložnog vremena neutralne znanosti, strukovnosti i tehnologije, čovjek postmoderne civilizacije kotrlja se izgubljen u tmuni nebitka povijesti. Grabeći vrtložno vrijeme u cilju samoljublja, sebičnosti, koristoljublja, vladanja u nasilju i povećanja moći, bičevanjem u onome "sada", čovjek ubrzano rastače darovano vrelo bivstvovanja povijesti.

Ad. 3. Bivstvovanjem osobnog bitka na vrelo kreposti imanencije, vrijednosti transcendentnog logosa i svrha bitka transcendencije, u svakom "sada" Kairosa povijesnog vremena, slobodnim izborom u savjesti i odgovornosti čovjek gradi svoju povijest kao put susreta s vječnošću Trojedinog Boga.

FREEDOM AND ETHICS

Summary

At the time of the first and second scientific-technological revolution the scientific logos has become independent from entirety of intellectuality and spirituality. Partiality of entirety scientific thought and especially each of scientific discipline do not manage to reach to entirety of the personal essence, the essence of the universe and the essence of the transcendency, because of what the modern civilization has got into crisis.

Because of that rational achievements of the science should be engrafted by the entirety of intuitive mental concentration of the prudence of intellect, that we may in the historical time, by inspiration of source of freedom in the conscience and responsibility, exist values of the transcendental logos as meeting with being of the Triune God illuminated by God's sanctity.